Nua pomai ir cun il rumien?

Sas ti aunc, cura che ti has dismess la davosa caussa el rumien? Eis ei stau il pachet da cornflakes che ti has finiu oz endamaun, il slogn che ti has slignau sin via a scola ni forsa la bubronda ella butteglia da PET d'anson? Tenor las indicaziuns dalla Confederaziun producescha ina persuna en Svizra ad onn pressapauc 700 kilos rumien. Quei ei pli u meins 2 kilos rumien per di e persuna. Perquei eis ei da sedumandar: Nua ir cun tut il rumien?

Ils davos decennis ei il rumien daventaus in problem per nies ambient. Ozildi dat ei numnadamein bia dapli rumien che pli baul. Il motiv ei denter auter il standard da viver ault che nus havein. Nus vulein adina dapli, tut adina pli niev, meglier e pli bi. Actualmein vegn produciu en Svizra prest treis ga dapli rumien domestic (quei vul dir il rumien dils tenercasas, da biros e dad interpresas pintgas) che avon in miez tschentaner. Era ils tips da rumien ein semidai ils davos onns. Rumians pli novs ein plastics, chemicalias, substanzias radioactivas ed apparats electronics. Bia da quellas substanzias ein rumians specials, perquei ch'ellas cuntegnan substanzias fetg toxicas.
Pli baul betteva la glieud il rumien en foss e vallettas. Quei carmalava massas utschals e ratuns e provocava in tuffien terribel, aua contaminada e schizun incendis. Oz vegn la mesadad dil rumien, il rumien combustibel (quei vul dir quel che sa vegnir barschaus), dismessa en in implont per barschar rumien. L'autra mesadad dil rumien vegn reciclada. Mo avon che dismetter in product el dretg liug, eis ei da risguardar sia producziun e furniziun.

En Svizra drova per exempel mintga persuna en media dapli che 100 kilos pupi e cartun ad onn. Ina raschun ein senza dubi las furniziuns a casa dad interpresas sco Zalando, Galaxus e Brack. Per far pupi e cartun sto ei vegnir pinau biaras plontas. La producziun drova denter auter bia aua, benzin ed ieli. Aschia sa per exempel in liter ieli vegl contaminar in milliun liters aua. La producziun d'ina battaria drova 50 ga dapli energia che quei ch'ella furnescha. Facit: Il meglier rumien ei quel che vegn evitaus da bial'entschatta. Sch'ins vul reducir la quantitad dil rumien, eisi damai impurtont da patertgar gia cun cumprar vid il sac da rumien e da sefatschentar cun la fabricaziun, l'utilisaziun dil product e sia moda da dismetter. Ei fa senn da cumprar products cun pauc pachetadi ni cun in pachetadi da returnar, da duvrar butteglias reutilisablas, da purtar vestgadira veglia aunc duvrabla, da cumprar products che han ina liunga durada da veta e da reparar apparats defects.

Reciclar rumien per puspei gudignar materias primas (sco per exempel lenna ed ieli) ed integrar quellas ella circulaziun economica ei ina procedura impurtonta per cumbatter la scarsezia d'energia e da resursas da nies mund. Per exempel pon ins crear pupi niev cun pupi vegl, producir fibras textilas ni novs recipients cun PET ed engarschar igl iert cun il cumpost. En Svizra ein ins cunscients gia dapi daditg ch'ei renda da reciclar. Gia el 19avel tschentaner gudignavan firmas svizras daners cun ramassar materialias reciclablas. Igl argument dalla protecziun digl ambient ei pér vegnius vitier, cura che la societad ha percurschiu che las materias primas van a fin.
La Svizra ha ina dallas quotas da recicladi las pli aultas e quei arisguard tut las materialias. Aschia reciclein nus per exempel 95% dil veider ed 81% dil pupi e cartun. Daferton ch'il recicladi da certs materials contonscha plaunsiu la limita dil pusseivel, ha la dismessa per exempel dil material biogen grond potenzial: Ins quenta ch'ei vegni dismess in milliun tonnas da magliar mo els tenercasas privats. Ei setracta pia dil sfarlatem da vivondas, quei che vegn numnau per engles 'food waste'.

Per il recicladi mettan las vischnauncas a disposiziun loghens da rimnada per veider, alumini ed auters metals, ieli vegl, cartun, PET e.a.v. Cun reutilisar il rumien spargnein nus materias primas (p.ex. lenn per pupi niev) e bia energia (p.ex. forza electrica per fabricas da veider). La reutilisaziun vegn finanziada cun ina taxa che vegn pagada cun la cumpra dil product. Quei vala per exempel per products sco battarias, pachetadis da bubrondas ni era apparats electronics.

Malgrad las pusseivladads da reciclar han ins aunc adina stuiu barschar 126'000 tonnas rumien il 2024 el Grischun. Quei vegn fatg a moda controllada dapi igl onn 1914. Dapi igl onn 1975 capeta quei egl implont per barschar rumien a Termin/Trimmis. Il material combustibel vegn manaus neutier cun camiuns e cun vaguns da viafier. Per proteger l'aria e las auas eis ei vegniu applicau proceduras naven dils onns 1980 per nettegiar las vapurs. La vapur, che resulta cun barschar il rumien, vegn manada en ina reit da calira a distanza che scaulda divers baghetgs, per exempel era a Cuera. Cun ina part dalla calira vegn ultra da quei aunc produciu electricitad.
Buca tut las parts dil rumien ardan. Quei che arda buc, resta anavos egl implont. Auters rumians sviluppeschan gas toxics cun arder. Per buca donnegiar igl ambient vegnan quellas substanzias nuscheivlas filtradas. Dil tgamin sortan la finala mo pli vapurs d'aua e dioxid carbonic (CO_2). Las restonzas egl implont ed els filters ein toxicas. Ellas ston vegnir dismessas en deposits specials.
Rimnar e barschar rumien combustibel ei car. Las consumentas ed ils consuments pagan in import che dependa dalla quantitad. In exempel fetg derasau ei la taxa da sac.

Enzacu daventa tut rumien – ei dependa mo dil temps. Rumien pudein nus denton evitar, sminuir, reutilisar ed il rest dismetter en uorden. La producziun ed il transport da mintga object consumescha energia, caschuna rumien e tschufrogna la tiara, l'aria e l'aua. Consumar e dismetter cunscientamein gida a proteger las materias primas e nies ambient.

(tenor www.chattà.ch; adattaziuns ed actualisaziuns a basa da www.bafu.admin.ch, www.swissrecycle.ch e www.gevag-gb.ch, 2013/2025)